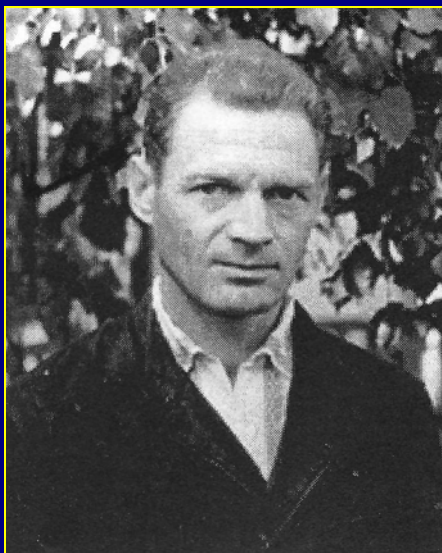

**УЧИТЕЛЬ
ОЛЕКСА ТИХИЙ**

УЧИТЕЛЬ ОЛЕКСА ТИХИЙ

УЧИТЕЛЬ ОЛЕКСА ТИХИЙ

Укладач:
Людмила Огнєва

УЧИТЕЛЬ ОЛЕКСА ТИХИЙ / Укладач Огнєва
Людмила. – Донецьк, 2009. – 64 с.

У книзі йде мова про сільського вчителя – Олексія Івановича Тихого (Олексу Тихого), який за участь у Гельсінкській Групі, та боротьбу за українську мову на Донеччині був арештований. О.Тихий, педагог і філософ, сприймав державне свавілля як свою особисту трагедію, і водночас – трагедію українського народу.

Завдяки тому, що українська нація має таких полум'яних героїв – вона безсмертна.

Книга може бути цікава краєзнавцям, педагогам, студентам.

© Автори спогадів, поезій, музики
© Огнєва Людмила

Тихий Олексій Іванович

І.Ранн, В. Овсієнко.

Олексій Іванович Тихий. Короткий життєпис

Тихий Олексій (Олекса) Іванович (27.01.1927, хутір Іжевка Костянтинівського р-ну Донецької обл. — 6.05.1984, м. Перм) — педагог, публіцист. Політв'язень рад. тюрем і концтаборів (1957–64, 1977–84). Член-засновник УГГ (1976). Орден "За мужність" I ступеня (посмертно), 9.11.2006.

Т. закінчив філософський фак-т Москов. ун-ту у 1953 р. До навчання в університеті працював учителем фізкультури, будівельником, слюсарем, потім учителем історії у школах Приазовського р-ну Запорізької обл. та смт.Олексієво-Дружківка Костянтинів. р-ну Донецької обл.

Т. був заарештований на початку 1957 року і засуджений 18.04.1957 Сталінським (тепер Донецьким) обласним судом у закритому засіданні до 7 років позбавлення волі та 5 років поразки в правах за статтею 57-10 КК УРСР ("антирадянська агітація і пропаганда"). Йому інкримінували висловлювання антирадянських поглядів: "що комунізм в СРСР не будується, що в СРСР немає демократії, що вибори в Ради є комедією, що радянська школа зайшла в глухий кут, а трудящі в колгоспах і радгоспах злиденно животіють" (з вироку). Інкримінувався також відкритий лист Т. до ЦК КПРС з протестом проти введення радянських військ в Угорщину.

Покарання відбував у таборах Zubovo-Полянського р-ну Мордовської АРСР, за "порушення режиму" кілька місяців відсидів у Володимирській тюрмі. В таборах працював столяром та на інших роботах.

1964 був звільнений. Спочатку до роботи за фахом не допускали, потім Т. кілька років працював вчителем математики і фізики у вечірній школі (викладати гуманітарні дисципліни не дозволяли). Щоб мати більше часу для творчої роботи, Т. залишив школу і працював дефектоскопістом, пальщиком цегли, потім пожежником. Активно підтримував зв'язки з багатьма інакодумцями в

Росії та в Україні, поширював самвидав. Написав низку статей про русифікацію Донбасу, про проблеми укр. села, занепад укр. культури на Донеччині, уклав збірку висловлювань видатних людей «Мова народу. Народ» та словник невідповідних нормам української мови слів (всі статті та книги Т. видані посмертно, вони залишаються актуальними). У листопаді 1976 Т. став членом засновником УГГ.

Вдруге Т. був заарештований 5.02.1977 і засуджений у липні 1977 р. Донецьким обласним судом за ст. 62 ч. 1 та ст. 222 КК УРСР у м. Дружківка Донецької обл. до 10 років таборів особливого режиму і 5 років заслання, визнаний особливо небезпечним рецидивістом. Судове засідання (справи Т. та **М.Руденка**, як засновників УГГ, були об'єднані в одну) було частково закритим. Суворі вироки Т. і М.Руденку викликали хвилю протестів західної преси та міжнародних організацій захисту прав людини.

Покарання відбував у таборі ЖХ-385/1 (с.Сосновка Зубово-Полянського р-ну Мордовської АРСР), з березня 1980 р.у таборі ВС-389/36-1 (с.Кучино Чусовського р-ну Пермської обл.) Т. брав активну участь в акціях протесту політв'язнів, за що отримував суворі покарання. Він неодноразово оголошував голодівки (у квітні-травні 1978 р. тримав голодівку 52 доби). Разом з **В. Романюком** Т. підготував і передав для опублікування лист-звернення «Історична доля України...», де автори проголосили вищим принципом загальнонар. і загальнонац. існування Загальну декларацію прав людини ООН, відмежовувались від політики і практики КПРС у нац. питанні, від її трактув. демократії.

У квітні 1979, після чергової голодівки, був у дуже важкому стані переведений у лікарню з виразковою кровотечею. Інформація про критичний стан Т. була оприлюднена у західних ЗМІ, і викликана цією інформацією хвиля протестів, включаючи звернення

організації "Міжнародна амністія", змусила адміністрацію виправної колонії вжити належних заходів для спасіння життя Т. Втім, вже через деякий час режим відбування покарання для Т. став ще жорсткішим.

1982 у США в серії "Документи українського самвидаву" вийшла книга Т. «Роздуми».

Помер Т. 6 травня 1984 р. у камері тюремної лікарні м. Перм.

Олекса Тихий.

Редакції газети «Радянська освіта»

В Донецькій області зовсім нема або майже нема українських шкіл та дошкільних закладів, не демонструються художні кінофільми українською мовою, в тім числі українських кіностудій. Бібліотекарі, працівники книгарень, музеїв, палаців культури не знають української мови або зневажають її. Установи та підприємства послугуються тільки російською мовою. Отже, практично проводиться дискримінація українців Донеччини і, звичайно ж, це веде до зниження рівня культури, моралі.

Франко вважав, що німецькі школи на Україні (в районах, що входили до складу Австро-Угорщини) приносять більше шкоди, ніж користі. Я не зустрічав, щоб хтось виступав проти цього твердження.

"Как это важно, чтобы человек с детства чувствовал и аромат родной земли, и аромат родной речи". (Цитую за брошурую Могилевської "Познание прекрасного").

Ян Амос Каменський, поділяючи школи на етапи, давав такі назви:

1. Материнська школа; 2. Школа рідної мови (7—12 літ); 3. Латинська школа (13—18 літ); 4. Академія та мандрівки (18—24 роки).

Л. М. Толстой, К. Д. Ушинський, М. І. Пирогов стояли за навчання рідною мовою.

За навчання рідною мовою боролися всі кращі представники українського народу: Шевченко, Коцюбинський, М.Вовчок, Грінченко, Драгоманов, Л.Українка та інші.

В Радянському Союзі державними мовами є всі мови союзних, автономних республік, автономних областей. Російська мова вивчається добровільно, а мова союзної республіки — обов'язково. Так написано в «Основах наукового комунізму», в постанові ЦК КПРС про святкування 50-річчя утворення СРСР. Пам'ятається, що пропозиція М. С. Хрущова зробити вивчення національних мов необов'язковим, а за бажанням батьків, не знайшла підтримки — проти неї виступили в пресі діячі освіти різних республік, в тім числі й УРСР. І слушно, бо те було б порушенням суверенітету союзних республік, бо давало б право тим, хто не хоче вчити національної мови союзної чи автономної республіки, говорити російською.

Російська мова за царату була єдиною державною мовою імперії. Інші народи були просто інородцями, їх мови були приречені на винищення. Після революції постали суверенні радянські республіки, що згодом утворили СРСР. Конституція СРСР гарантувала й гарантує їхній суверенітет. Російська мова, як і література та мистецтво, в силу свого панівного становища в імперії, була розвиненіша й більш поширена, а тому й після утворення СРСР стала мовою міжнаціонального єднання. І, як писав В. І. Ленін, вона не потребує, щоб змушувати людей інших національностей вивчати її з-під палки. Але вона не може замінити рідну мову інших народів та народностей, і ніхто не прагне до того.

Тяжко уявити собі доктора наук, письменника чи діяча мистецтв, що не володіє однією чи кількома мовами світу, переважно великих народів, тобто тими мовами, якими видаються праці з тих наук, в яких працює вчений чи мистецтвознавець. Так же безглуздо було б уявити собі інженера, агронома чи лікаря без знання російської мови, бо він не міг би знайомитися з працями чи досвідом своїх колег в

Росії, інших союзних [республік] чи перекладами на російську мову (коли нема потреби чи можливостей перекладати твори на мови всіх народів СРСР) творів іноземної літератури. Але рядовий робітник, селянин чи ремісник може обійтися тільки рідною мовою, хоч знання чужих мов і не буде йому зайвим.

Але тяжко собі уявити людину без знання рідної мови. Як боляче слухати, коли син чи дочка говорять з рідною мамою чи татом різними мовами! Часто такі діти дивляться на рідних звисока, бо вони, бачте, темні, відсталі, а він «мужицькою» мовою говорити не хоче. Іноді навіть батьки з гордістю дивляться на своїх дітей, що вони такі «культурні», що навіть говорять по-російськи, чого «ми не досягли».

Часто без сорому кажуть: «Які там ми українці, ми — перевертні, хахли»; «Я українець, но не люблю українською мовою»; «А мені всьо равно, яким язиком чоловік балакає, якби хорошим був»; «Я знаю українській язик, всьо понімаю, а розговарівать і читать не могу»; «А для чого він нужний, як всьо, візьде по-руському»; «Я вообщє не понімаю, к чему сейчас націоналізм (мав на увазі українську мову), єслі вся література на русском язике».

«Той не марксист, той навіть не демократ, хто не визнає і не відстоює рівноправності націй і мов, не бореться з усяким національним гнітом або нерівноправністю. Це безперечно» (В. І. Ленін).

«Пожалуй, нет человека, которнй не испытывал бы неискоренимого чувства любви, привязанности к земле дедов й прадедов, к родной культуре, к своему язнку, своим традициям й обычаям» (Л. І. Брежнев).

«Треба бережливо, з повагою ставитись до нашої рідної, чудової української мови. Це наш скарб, велика спадщина, яку кожний з нас і в першу чергу ви, письменники, повинні берегти і розвивати» (П. Шелест).

«Зрікатись рідної мови принизливо і аморально» (О. Гончар).

На моїх очах українські школи стали російськими. І зараз стають. В Часів-Ярі, де я вчився в 5—7 класах, було дві

середніх школи з українською мовою викладання, і одна [з] російською. Початкові й семилітні, очевидно, українськими (даних не маю). Тепер всі російські. Школи, в яких я працював учителем, були українськими, а тепер одна напівросійська, а друга повністю російська. Десяток літ тому сестра закінчила українську школу, а тепер в тій же школі вчать племінники вже російською.

В Костянтинівні, Дружківці, Артемівську, Слов'янську, Горлівці, Жданові, а, може, й в не названих мною містах Донецької області, українських шкіл нема зовсім. В Донецьку, кажуть, є одна (на один мільйон жителів). Дитячих садків українських нема зовсім, навіть в окремих селах стали російськими. Я задавав і задаю собі питання: чому? Відповідь одна: так бажають батьки і діти. А чому так бажають? Бо технікуми, ПТУ, вузи, армія, підприємства, лікарні, крамниці, установи послуговуються російською мовою.

Чи нормально це? На мою думку, ні. Адже німці теж без багата пішли за Гітлером, італійці за Муссоліні і т. д. І поплатились. І батьки, і самі діти поплатяться за свій вибір. Вони не винні, бо не знають, що творять. А не знають, бо цьому питанню мало приділяється уваги, особливо газетами, радіо, телебаченням. Я, наприклад, не чув жодної передачі і не читав у газетах закликів і остерог від подібної тенденції яка суперечить і Конституціям УРСР та СРСР, і марксизму-ленінізму, і просто людяності.

Часто говорять і між собою, і на батьківських зборах: «Зачем этот украинский? Дитё из-за него не хочет учиться». Часто українську мову та літературу (на Україні!) викладають російською мовою. І закінчує юнак або дівчина 8 чи 10 класів, і трьох слів зв'язати по-українськи не може. На того, хто говорить рідною мовою, говорять «бендер, хахол», сміються та вважають за неука, хоч він може знає втричі більше за того, хто сміється.

В Донецькій області проживає 4,8 мільйона чоловік. З них 2,7 млн. українців (56,5%), 1,9 млн росіян (37,6%), 107 тисяч греків (2,2%), 73 тис. білорусів (1,5%), 2,2% інших

національностей. З 2,2 млн. неукраїнців лише кілька сот тисяч приїхали в Донбас протягом останнього десятиліття, а решта живуть тут протягом кількох поколінь, всі вчили українську мову, і для них вона не є і не може бути зовсім незнайомою. Але [для] українців же, корінного населення, російська мова рідною бути не може. Пригадуються слова С. Воробкевича:

Слово рідне, мово рідна,
Хто вас забуває,
Той у грудях не серденько,
А лиш камінь має.

Отже, люди, що йдуть за потоком, хто зрікається рідної мови, щоб окремі кретини не назвали їх хахлами чи бєндерами, стають безсердечними, з каменем замість серця, людиноподібними тваринами, робочою худобою, їх лиш умовно можна назвати людьми. Я не суджу їх, не ображаю, бо вони не знають, що чинять. А ось інтелігенція, особливо вчителі та працівники органів освіти, письменники, журналісти, діячі культури не можуть, на мою думку, йти за потоком, а повинні активно втручатись в культурне життя, дбати про мораль, патріотизм отих рабів німих, на сторожі біля яких Т. Шевченко поставив слово, живу мову народу (гнучку, багату, мелодійну, чудову).

Донецька область становить понад 10% всього населення України, її питома вага дуже велика, і занедбання рідної мови та культури веде до занепаду всієї України. Про все це я поділився своїми думками в статті до редакції газети «Радянська Донеччина».

Що ж до освіти, то я подавав такі пропозиції:

1. Перевести всі вузи, технікуми, ПТУ, школи на українську мову викладання. Дошкільні заклади та молодші класи шкіл можуть, а може, й мусять, бути рідною мовою для дітей росіян, греків, євреїв та ін.

2. Вивчення російської мови починати не з другого класу, як тепер, а з 5-го — 6-го, коли дитина вже в основному знатиме рідну мову.

3. Видати масовим тиражем книгу чи брошуру типу «Цікаві бувальщини» чи «Музиканти сміються», де були б зібрані висловлювання, поезії, статті тощо про рідну мову, Україну, Батьківщину визначних людей минулого і сучасних авторів, та книгу, яка вчила б, як буквар грамоті, любити, шанувати людську гідність, свій народ, Радянський Союз, всіх людей Землі.

4. Щоб вчителі ніде не соромились говорити рідною українською мовою, не обмежувались місцевими діалектами, не говорили суржилом, щоб послідовно, завзято, з любов'ю вкладали в душі дітей та їх батьків свідомість належності до української нації, розкривали культурні та мовні багатства народу, постійно доводили, що людина без патріотичних устремлінь, без свідомої праці на користь свого народу є віл, вартий лише того, щоб його запрягали в ярмо.

5. Не приймати вчителем будь-якого предмета людину, що не знає, не шанує української мови та культури.

6. Ганьбити тих, хто питає учнів чи студентів, якою мовою вести предмет чи курс, українською чи російською («Мені однаково»).

7. Зупиняти тих батьків та дітей, що рвуться до російських шкіл, як зупиняємо дітей, що біжать на вулицю з інтенсивним транспортним рухом, хочуть встромити ручку в острівець, кислоту чи вогонь по незнанню, не розуміючи небезпеки. Постійно доводити, що «все на світі можна вибирати, сину, вибрати не можна тільки Батьківщину» (В. Симоненко).

8. Запропонувати іншу роботу вчителям, які чванливо кажуть: «Украинский язык — це теляча мова», — слова директора української (!) школи. «Я не знаю украинского языка, он мне не нужен и вообще не нужен» (чув від багатьох вчителів).

Липень 1972 року *Олекса Тихий*

"Слово і час", 1991, №4 Публікується за чернеткою, кінець якої не зберігся.

Листи Олекси Тихого Ользі Тихій

«Нового мира» нет совсем. «Нева» пришли №1 и 2. «Наука и жизнь» только №2, первого не было. Украинские приходят исправно, а газеты иногда на второй день. Много в мире интересного. На этот счет скучать не приходится. Но все так надоело, что и сказать невозможно, особенно, что никого не видишь.

[...]

Рад за маму, что она в свои уже 74 года держится молодцом, и похоже, что «капризничает» мало, т.е. поменьше загадывает работы. Так и надо. Что может сделать - хорошо, что не может - и так обойдется. Что сделают дочки, зятья и внуки - спасибо, а что не сделают - тоже обойдется. Много ли ей надо? А на огороде, как я писал, когда-то можно посадить потрошку цибулі, картоплі, гороху, моркви, буряка, чтобы для себя на лето хватило, а остальное засеять бы люцерной или эспарцетом, и пусть растет два-три года. Ни полоть, ни пахать, ни убирать. Пусть растет, как хочет. А уродится - продать. А собирать того колорадского жука или полоть кукурузу - зачем оно нужно?

Плохие яблони, конечно, можно и выкорчевать, а груши, наверное, пусть растут. Жалко. Хорошие ведь.

Мамино письмо я получил в больнице, еще в феврале, и в февральском письме писал спасибо и ей, и секретарю.

От Романовны тоже получил и тоже писал, особенно много о внуках. Хочется надеяться, что она что-нибудь сделает для своей внучки и других тоже.

Приятно, что Сергей хотя и через пень-колоду, а кончает техникум. Я писал, чтобы он поглубже разобрался в себе и окончательно нашел своё призвание и сейчас, и в армии готовился к его осуществлению. Если он гуманитарного склада, то надо и готовиться к тому направлению, но не просто мечтать, не только развивать себя вообще, а грызть учебники по программам и больше, чем требуют программы. В институт на стационар его могут не взять, т.к. должен отработать, а заочно, на вечернем отделении заниматься может, в том числе и солдатом в некоторых видах войск и, наверное, в зависимости от места службы. И музыку ему бросать не

следует. Больше не пишу, надеясь получить от него, чтобы писать конкретно.

С Игорем, наверное, дела неважные, т.е. как у всех. Очень плохо, что ни Шура, ни Саша не бывают в школе, не знают мнения учителей, в том числе по музыке. Если три месяца играть «Во саду ли...» только правой рукой, то лучше не тратить сил и времени. С бандурой, наверное, то же самое. Надо бы относиться к учебе сына серьезно, а этого пока не чувствуется. Об Ане тоже ничего. Какие у нее успехи в рисовании, письме, чтении? Ведь в следующем году могут и в подготовительный класс записать? Есть в Краматорске такие школы или нет, но в других местах есть. Так что Шуре следует писать мне побольше о детях, и, может быть, Бог поможет мне что-нибудь посоветовать. А Саше рановато ставить гипертонию и, наверное, надо сменить работу, если не запретят.

Мама беспокоится о посылке. Рано. Ее может вообще не быть, а если будет, то придется заботиться тебе и Володе, а никак не маме, так что пусть не переживает. Напишешь, что я чувствую себя удовлетворительно, настроение бодрое, читать есть что, не горюю.

* * *

...Знаю, Оля, что ты все читала и ожидала о моем состоянии здоровья. Правда, ранее я писал немного. Как знаешь, я упрямый, умею терпеть боли и бороться с ними путем «не обращать внимания». В последние девять дней особых изменений не было. Раза два сильно болело сердце, но до валидола и прочего не довело. Остальное как и прежде. Болит желудок и печет, но терпимо. Викаир (викалин) пока не принимаю. Хочу дотянуть до месяца перерыв, а потом снова начну. Почки практически не болят. Обследование и анализы на май не обещают. Насчет диетпитания заявление написал, а как решат, не знаю.

Погода здесь удивительно теплая выдалась в этом году. Снег растаял. Несколько дней ходили собирать и жечь всякие щепки и любоваться красивым небом, жгли мусор на кострах. Температура была около 20 градусов, а сегодня похолодало. На прогулку не пошел, решил в более спокойной обстановке закончить письмо, чтобы завтра утром отдать.

Приготовил заказы на книги в киевские магазины «Книга-почтой», но сказали, что деньги еще не перечислены из Мордовии, и решил пока не посылать.

А теперь по последнему твоему письму. Думается, что дача под Серпуховом тебе не подойдет. Разве только на несколько дней. Среди людей, хоть и хороших, но мало знакомых, мне было бы грустновато. А в Истре - свои и много. Твои слова «любят, но не понимают» говорят много и как раз в том направлении, что тебе там будет грустно, т.к. понимание и общность интересов - единственные компоненты, которые делают общение с людьми интересным и не надоедающим. Но тебе виднее.

«Колокола детства» - полезная статья (для меня). Вспомнились «липецкий метод», опыт Шаталова, болгарский метод изучения иностранных языков, В.Сухомлинский, А.Макаренко, Ушинский, Толстой и др.

Вспомнилась и моя статья в «Известиях», которую мы как-то обсуждали. Помню, была ты и Вера, а кто еще - забыл.

Так и эта статья. Я верю в то, что так есть в том классе, той школы, что есть много Щетининых. Несколько таких я лично знал, но они были не у дел, как может случиться и со Щетининым. Наверное, кое-что мог в этом направлении сделать и я, но увы! Это хлопотно, а потому не нужно. Намного спокойнее и безопаснее выполнять программу и получать свою ставку и награды в связи с летием.

Спасибо тебе и за «Ничьи дети», и за «Колокола детства», и то, что присылала раньше. Присылай и в будущем. Заранее благодарю.

А только что принесли письмо от Шуры. Мама слабеет, ездить в гости побаивается из-за слабости, но держится.

Пишет, что Игорь начинает тянуться к хорошистам. А Аня уже знает азбуку. Ане 4,5 года. Она сломала руку, переболела ветряной оспой, а, кажется, недавно читал, что оспа уже ликвидирована и прививки отменены чуть ли не во всем мире. Может быть, правда, я что-нибудь перепутал. Шура пишет, что Игорь делает стойку на голове, а Аня пробует тоже. Я последнюю неделю для массажа внутренних органов тоже стою на голове по 1-2 минуты под удивление и юмор коллег. Один ровесник, а три на 3-5 лет

старше меня. Врач спрашивал, что это дает? Вреда, конечно, не приносит, а пользу может и принести. Выхожу я на стойку без малейших усилий, а значит - без малейшего риска повредить грыжам. Ведь эту стойку я делал многие годы и значительно дольше, чем сейчас. Вспомнился и кинофильм «Ловко устроился» – об одной няне в семье (американской) с тремя детьми, ужасными дебоширами, которых он в течение нескольких дней научил по-человечески вести себя и, в том числе, начал со стойки на голове.

Оля, прошу тебя не сильно переживать и не очень много ходить по начальственным. Наверное, пользы от этого немного, а нервовтрепки с твоим давлением много. О газетах и журналах напиши и не переживай. Пусть будет как будет. Я смотрю на все спокойно, хотя и болит душа. Но что сделаешь. Береги себя.

Больно, что нельзя писать маме, Володе и другим. Перечитал этот сумбур, но на лучшее меня не хватает. Передавай всем приветы, а маме, может быть, пришли последний листок - пусть хоть почерк посмотрит... Желаю всем здоровья и успехов,

Пишите по возможности.

Целую - Алексей

28 апреля 1980 г.

23 мая 1980 г.

Здравствуй, Оля!

Вчера был урожайный день, Получил твою телеграмму и письмо, письма от Шуры и Зины и уведомление о вручении тебе моего письма, посланного 29 апреля. Хотел сразу начать писать, но болела голова (еще до получения писем) и отложил на сегодня. Не горюю, так как письмо пойдет только 26-го.

Шура написала о том, что почти парализовало ее свекра, а свекровь лежит парализованная уже пять (!) лет, Саша поехал перевезти их в Брянск к сестре. Дети растут. Игорь якобы делает успехи в учебе, чему я от души рад, но побаиваюсь, что те успехи или мнимые, или из-под палки. Дал бы Бог, чтобы я ошибался. Мне представляется правильным ее понимание того, что уровень баллов в дневнике расхолаживает ребенка, но может подкрасться и другая крайность - обида на несправедливость оценки его успехов (по сравнению с другими детьми) и бойкот учебы.

Думается, что она понимает это, но все-таки хочется посоветовать (постоянно, разумеется) равнодушия к отметкам и сознания того, что знание, умение учиться и умение быстро, но сознательно усваивать материал. В этом залог будущих успехов. Это - азбучные истины, но я пишу их сознательно, потому что из опыта знаю, что азбука, как что-то примитивное, забывается. А зря! Пусть вспомнит свои школьные годы, поговорит с Зиной о ней самой и учебе Лены и Сережки, пусть вспомнят наши беседы о цели и смысле, и методах воспитания, а также учебы. В то время мы говорили на «разных языках». Сейчас опыт и наблюдения, может быть, помогут взаимопониманию. Какое слово влезло в то время, когда не только говорить, а и написать нет возможности. И еще' рекомендация: пусть учится не вместе с Игорем, как Зина с Леной, а на один-два класса впереди его. Это не трудно, т.к. у нее будет меньше предметов, ей не надо будет учить физику, может быть, химию и иностранный, одну из литератур. Вообще надо бы учиться вместе не по тем предметам, которые ему трудно даются, а по тем, которые он больше почитает, чтобы расширить его кругозор за пределы школьных программ. Саше, наверное, лучше в методику обучения сына не вмешиваться. Пишу так по соображениям его занятости и черт характера. Необходимо величайшая терпимость и постоянство в занятиях, понимание сути процесса, а эти черты у него не на высоте. Может показаться дикостью, что я пишу так, будучи твердо убежденным, что сына может воспитать(!) только отец, а дочку - мать. Но ведь вопрос стоит об учебе, а не о воспитании. Для Саши есть широкий простор воспитать сына мужественным, умельцем (мастером всяких поделок), джентльменом. И для такого воспитания у него есть все данные. А вот сумеет ли? Где научиться пониманию, точнее - взаимопониманию? И у кого учиться? Журнал «Семья и школа» почти ничему не научит, художественная литература и специальная педагогическая ему, наверное, не помощники. Может быть, найдется хороший учитель? Лучше всего искать его среди друзей Игоря, т.е. родителей его друзей. Желаю успехов! Было бы очень плохо, если бы Саша занял нейтральную позицию по части воспитания детей, т.е. попросту самоустранился от этого дела, как это бывает, наверное, у 90% семей, что я замечал в жизни.

Аня сейчас в том возрасте, когда необходимо учить всерьез и в то же время, играя. Многие дети в пять лет читают и считают, почти все учат стишки и сказки, и все «почемукают». Игорь, хотя бы с целью похвастаться сестричкой, мог бы под руководством мамы многому научить. Бывает и такое, что в 5-6 лет говорят: «Щоб вона вам згоріла ваша школа». Это самое страшное. Диафильмы, грамзаписи сказок, детские книжки - да! Телевизор и сказки по радио - нет! Почему? Потому что детям необходимо повторение полюболюбившихся произведений, выучивание их воспроизведение. А теле- и радиопередачи этого не предусматривают. Могу показаться дикарем, но я хорошо понимаю, что такое пассивное потребление, активное усвоение и эмоции. Очень скоро это потребуется и Любе с Мишей.

Вот и кончается лист. Знаю, что ты и другие ожидаете о моем состоянии. Что же, могу похвастаться, хотя и боюсь, т.к. часто бывает, что расхвастаюсь, а оно пойдет на ухудшение. В мае я получаю диетпитание. Это, надеюсь, немного укрепит мои силы. Все-таки масло, больше сахара и 300 г белого хлеба. С молоком перебои, но что поделаешь?

От Зины получил два письма в один день, датированные 13.VIII и 9.IX. В первом писала о возможном приезде Коли, а во втором - об отъезде. Наверное, она замоталась и забыла первое письмо опустить в ящик и отправила оба вместе. О Коле и Маше пишет мало, о Наде ни слова. А так хотелось бы знать впечатление со стороны. Я особенно и не в претензии, тем более, что знаю Зину, знаю, что она не мастерица писать и не любит судить-рядить о людях. Кроме того, она прямолинейна, для себя имеет твердые убеждения и меняет их далеко не быстро, но твердо, что делает ей честь. Рад, что наши внуки растут и что они познакомились. Будем надеяться, что эта встреча не последняя и, может быть, они подружат надолго. Хорошо было бы подключить к компании и Шурина Аню и Любину Олю. Мы детьми жили большим кагалом, и было нам, кажется, неплохо, хоть уровень наш был примитивен. Наши дети почти не контактировали, хоть я и проявлял безуспешные старания, и это было только во вред детям. А как было бы здорово, если бы ежегодно они проводили вместе 2-3 недели, например, в Донбассе (не только у Зины, а и на Донце, и на море, потом в Истре и Москве, затем в

Киеве, а еще затем на колесах). И чтобы с ними было поменьше взрослых, и чтобы активный отдых планировался сначала взрослыми, а затем самими детьми. Вот это было бы воспитание и всамделишное развитие. Они бы друг дружку учили, поправляли, а главное - учились бы сами.

Зина уставшая, но бодрая. Чувствуется, что гости были ей не в тягость. Что не было мяса - не беда. Его, наверное, нигде нет, кроме Москвы. И Володя писал, что туго с мясом, и не только. Правда, это он писал из Седнева. А мясо ведь не лучший продукт по сравнению с фруктами, овощами. Так что все хорошо. Тяжелые дела на хуторе. Остались одни старики, и все больные - еле двигаются. Самая молодая Татьяна Р. - 55 лет, а остальным за 70. Представляю ту жизнь. Хозяйство какое-нибудь, хотя бы три курицы и собачка, телевизор и выглядывание гостей. Скучно и грустно. И так ведь почти везде, и люди привыкли. И думают, что так и надо, а иногда даже радуются, что жизнь идет.

Раньше я не один раз писал, что для меня не надо ничего беречь. Хорошо, что продали пчел, и у мамы теперь голова не болит. Теперь надо расправиться с моими вещами. Мне ничего беречь не надо. Ничто мне не понадобится. Больше всего стоят книги. Я писал Володе, чтобы забрал и хотя бы у своей мамы на чердаке упаковал в ящики, и пусть ждут того времени, когда сможет забрать то ценное, что там есть. За одеяло я писал, чтобы пользовали на свое усмотрение. Если оно им не нужно (а это, наверное, так), то пусть отвезут тебе. Будешь укрываться и вспоминать добрых людей, которые его прислали. Пальто тоже надо куда-то деть. Но кому оно нужно? У Николая есть не хуже моего, и до конца жизни ему хватит, наверное. Саша, наверное, носить его не будет (не его вкус). Деду, наверное, слишком тяжёлое. Костюм (он еще не очень старый) пригодится каждому, и пусть ничто не лежит, не ждет меня.

Если Володя книг не забрал, то организуйте воскресник и затащите их хотя бы на горище до тетки Вали, укройте хорошо, и пусть ждут своего хозяина - Володю.

Маме не надо оставаться на зиму в хуторе. Если крадут, то, что ценнее, отнести к соседям, а самой провести зиму у Зины или Шуры. А если здоровье позволит и погода будут соответствовать, то и в гости съездить можно будет. Обо мне беспокоиться не надо - я живучий и терпеливый. Як Бог даст, так и будет.

От Шуры давно письма нет. Как там Игорь начал учебный год? Поняла ли она меня, что касается его учебы? Ничего нет от Грицька, и дядько Василь не пишет, и Татьяна Р. могла бы написать о своей внучке, сыне, дочке, об урожае, о жизни в хуторе. Я держусь изо всех сил - не безуспешно, и ни о чем не жалею.

Вообще много интересного, но это уж его воля и умение сообщить. Жду.

28-го буду праздновать Колин день рождения. Да, время идет. Уже 31 год! Радости, конечно, у него не густо, но отчаиваться нечего. У него что-то вроде самоссылки. А ссылка, разумеется, не тюрьма. Трудно мне представить его образ жизни и занятий. Можно представить занятия болельщика, книголюба, полиглота, рыбака, забулдыги, но он ведь ни к одной категории не относится, а потому и не могу ничего придумать. Поэтому особенно больно, и хотелось бы поговорить, выяснить, но, увы - и это запрещено. Что касается писем, то мне понятна психология. Что писать? Хорошего мало, а плохого, мол, и у тебя достаточно. Планов и мыслей? - Никаких. Так кажется всем или очень многим. Вот и Шура уже, наверное, три месяца собирается писать. И от Зины 1,5 месяца нет ничего. А ведь и у Коли, и у сестер возможностей куда больше, чем у меня, и написать есть что. о детях, об урожаях, о работе, о кино, о родственниках - но нет писем. А от их «стараний» что-то и детям передается. Игорь написал одно письмо, Сергей - ни разу. А ведь помнят дядьку, наверное, вспоминают частенько по всяким поводам. А ведь когда-то придется столкнуться с необходимостью писать письма, когда станут солдатами или студентами, или уедут куда на работу. А снаги то и не будет, и будет казаться, что все, что пишешь, мелко, не нужно, и лучше уж совсем не писать, чем писать плохо.

Мама и Володя просили, чтобы я писал иногда Шуре или Зине. А что я напишу? О себе писать нельзя, а об их делах ничего не знаю. Напишешь им, что я держусь изо всех сил, креплюсь, второй месяц подряд получаю диетпитание.

С книгами пусть зятья расправятся, если Володя не забрал. Хотя бы посвящают и снесут на чердак до дядьки Василя. А маме на зиму все-таки лучше поехать к Зине или Шуре, а на весну можно и домой. Есть телевизор, места хватит. У Зины сваха может составить компанию, а в

Краматорск можно к тетке Насте иногда в гости съездить. Конечно, за более чем 50 лет человек прирастает к месту, но что поделаешь, если здоровье не позволяет?

Интересно, как там дела с заготовками на зиму? Зина писала, что помидоры собирает зелеными. Закупили ли картошки, уродилась ли капуста, заготовили ли варенья и прочего на зиму?

Да - еще забыл: в сентябрьском письме или в конфискованном писал, чтобы расправились со всеми моими вещами: костюмы, пальто, посылки и прочее - чтобы меня ничего не ожидало, поскольку все погниет, а там есть и кое-что, что еще может пригодиться зятям. Если даже у меня все обойдется, что ничего мне не потребуется. Будет новое.

Сейчас у тебя, наверное, гостят Сергей с отцом, а, может быть, и Зина. Интересно, какое впечатление произведет на тебя твой любимец. Это он, наверное, последний год в техникуме? Думаю, что письмо уже в дороге, ведь они должны были приехать в конце октября.

Мне писали, что сильно болеет тетка Валя, слаба тетка Марфа. Как они сейчас? Хотя бы дядько Василь написал что-нибудь о себе, о детях. Раньше он писал, а последнее время нет писем. Может быть, и сам нездоров? Татьяна Романовна, наверное, как и Вера, всецело занята внучкой? В общем, много вопросов, всяких и разных. Как там сейчас на хуторе?

Здесь уже зима. Снежок выпадал, но растаял, а морозец градусов пять. На прогулку хожу почти каждый день, хожу, иногда проделываю комплекс физических упражнений. Так и живем.

Оля, я еще в начале письма хотел было писать о внуках, но отложил, а теперь уже вроде...

Я уже хорошенько научился.

Ты в телеграмме сообщила, что Николай с Сергеем гостят у вас. Может быть, сегодня еще придет письмо от тебя, и я побольше узнаю о Машеньке, Коле и Наде. Зинино письмо получил давненько. Очень обстоятельно описала она жизнь мамы, подарки и гостевание у них наших деток. Приятно, что они не слишком себя утруждали с гостями. Не безрукие ведь, и сами себя могут обслужить. Я так и предполагал и писал тебе, что Зина не упадет от усталости из-за гостей. Жаль, конечно, что погода была такая нелетная. Это не должно отбить охоту поехать и на следующее лето,

и, наверное, можно будет и Юлю взять (можно было бы!). Если бы нормальная погода, то и Часов-ярский редкодуб можно было бы проведать, и на Донец съездить, и позагорать где-нибудь на Бахмутке.

Я уже несколько раз писал, чтобы расправились с моими вещами, но Зина и в последнем письме ничего не написала. Я не любитель большого гардероба, и даже, когда у меня было два костюма, то я всегда таскал один до полного износа. Что будет со мною, то и будет, а беречь (это равносильно что гноить) ничего не надо. Единственное, что надо бы сберечь и для детей, и для внуков - это книги. Не все, конечно. Там есть много макулатуры, но есть и ценные, нужные. И ничего не могу сделать. Вся вина, конечно, Володина, но не будем делать из этого трагедию.

Здесь уже зима. Наверное, сантиметров 30-40 снежный покров, и раз или два был мороз ниже -20. До десяти, может, 7-8 раз. Ощущаю я это на прогулке. А в камерах тепло. Я и в жилой, и в рабочей возле форточек, которые почти никогда не закрываются полностью. Морозы здесь бывают и основательные. Так, в прошлом году было и -52.

А как там мама? Володя писал, что она передумала ехать к Зине и Шуре, а зря. Уж очень ей будет трудно печку топить. Хлеб ей, наверное, носят соседи, спасибо им. Вообще, если вдуматься и посмотреть на пожилых людей (и послушать о них), то выходит, что им и скучно, и грустно в чужой хате. Ведь за более чем полстолетия человек сживается, срастается с обстановкой, со стенами, порогами, печами, и прочим, и прочим. А еще же и соседи, новости, свои кастрюли, миски, блюда. Все хоть и примитивное, но привычное, свое. Лично я не имею такой привязанности к дому или кровати, но теоретически хорошо представляю. Это почти так же, как для тебя, Оля, жизнь в каком-нибудь Тамбове или мне в Рязани и Тель-Авиве. Но ей все-таки хотя бы на 2-3 самых холодных месяца надо бы проехаться к дочкам: и ей уютнее, и им немножко легче.

Писем мне приходит мало. Три года назад я как-то получил за один день 17 да еще на следующий день штук 5 (это на Рождество), а сейчас за месяц 7-10, а то и меньше. Не подумайте только, что я жалуясь. Знаю и по собственному опыту, как это ужасно тяжело писать в никуда, без надежды даже узнать, получил или не получил, а на ответное не

располагать и не мыслить даже. Вот дядьки мои, тетки могли бы написать о своих делах, как там живут их дети и внуки.

Им-то я хоть через тебя могу привет передать. А те, которых ты не знаешь и я не имею права писать их фамилии? Они, конечно, помнят меня многие, молят Бога, а я и поблагодарить их не могу. Зина, правда, пишет о хуторских новостях, Володя иногда - и на том спасибо, что знаю.

Вера написала, что у тебя гостила Валя. А в каком составе? Одна, с Андреем или еще с кем? Интересно, как там у них, в частности, у Андрея со школой? Это он, наверное, уже в 8-ом классе? А как сложились дела у Виктора?

Время ведь идет. Вот уже девять месяцев, как я здесь. Какие все-таки люди выносливые. Смотришь и удивляешься. Да и сам тоже. Уже и не представляешь, как это можно жить в нормальных человеческих условиях. Стремлюсь не опускаться. Читаю газеты, журналы, слушаю радио, делаю физзарядку, изо всех сил стараюсь не потерять человеческого облика. Дело клонит к вечеру. Может быть, еще получу письмо.

Письма принесли, но мне не досталось, а завтра...

* * *

....Горе маме, что неграмотна. Уже Зину просила, и Володю, и Татьяну Р., чтобы написали, что она ожидает письма. Я ее понимаю, но что подделаешь, если оно одно в месяц, и то надо думать над каждым словом, чтобы оно кому-то не показалось недозволенным. Да и идут по три недели до Москвы. А сколько бы шли до мамы? Надеюсь, что ей объяснят, и она не будет сердиться. Она, наверное, не верит, что те кусочки письма, которые ты иногда ей посылаешь, писаны мною. Наверное, не понимает, как это ее сын пишет родной матери на русском языке, но что подделаешь, если иначе нельзя.

Хорошее письмо написала Татьяна Р. Я представил себе родное гнездо во всем его плачевном состоянии. Вспоминая всех жителей, их судьбы, кто где живет и как сложились судьбы, когда и где видел последний раз, кто умер. Многих своих ровесников не видел, а о многих и не знаю ничего с начала войны, многих случайно встречал раз-два за последние 30-40 лет, и иногда и поговорить было не о чем. Но все равно приятно вспоминать, думать. Наверное, кое-кто и

меня вспоминает. И после самого придиричивого анализа думается, что меня могут некоторые не понимать, но никто не может назвать дурным или непристойным. Словом, обвинить в подлости или чем-то подобном. А, может быть, я ошибаюсь. Ведь для презрения или обвинения не обязательно должны быть причины или повод для этого. Грустнее то, что я никого не могу назвать своим другом, как соответственно и меня никто не может. Но это и не удивительно. Слишком рано мы разбежались в разные стороны.

Приятно, что мама чувствует себя более-менее сносно. Однако больно, что она осталась на зиму дома. Лучше было бы, если бы перебралась к Зине или Шуре. И Сашу жалко. Оно хоть и приятно пройтись по свежему зимнему воздуху, однако столь часто и невзирая на погоду - грязь, снег, ветер - все-таки надоедает. А маме, конечно, надо поменьше капризничать, в частности, из-за дров. Знаю я ее болезнь, но, может быть, как-нибудь и обойдется. Может быть, она еще и поедет на пару самих суровых месяцев?

Рад, что меня, кажется, правильно поняли и не держат моих тряпок. Все надо пустить в расход. Пусть ничто меня не ожидает. А за книги обидно. Обидно на Володю. Хотя бы перебрали, забрал что самое ценное. Но хочется надеяться, что все обойдется.

Татьяна Р. написала о своей внучке, что она в свои 4,5 года уже читает и считает, т.е. слагает и вычитает в пределах двадцати. Я много над этим думал. в частности, хорошо это или плохо, кто с ней занимается (мама, папа или бабушка с дедушкой), какие планы или виды на будущее, т.е. что и как делать до поступления в школу? Какое значение будет иметь ее подготовленность для ее развития? Какие методы применяли обучающие и что способствовало ее успехам? Я помню, что Женя Ситнички и Татьянина Светлана пошли в первый класс в 5 с немногим лет, Володя рано научился читать-писать, встречал много других детей, судьбы и успехи которых складывались по-разному. А почему? На этот вопрос и хотелось бы получить ответ, т.е. размышления Татьяны Р. Просто ли это? Не очень. Но это ведь не для Академии Наук, а для своего родственника и коллеги. Интересно бы знать, где находилась Наташа? В садике, дома или у бабушки? Спасибо и Татьяне, и дядьке и другим за заботу о маме и за письмо, конечно. Надеюсь, они будут чаще приходить, чем раньше.

От Шуры давно уже нет писем. А интересно знать, как там дела у моей крестницы, у Игоря, да и у нее с Сашей? Чем живут, как снабжение в Краматорске? Чем она занимается? Педагог? Воспитатель?

Зина писала и Володя тоже, что ее проводит Гриша. Надо бы всем-всем передать приветы и поздравления с Рождеством Христовым и с Новым годом, но на Рождество уже, наверное, поздравления не успеют.

Только что получил письмо от Зины и Ив. Прокофьевича новогодние поздравления.

Хорошо и правильно Зина написала о путешествии своих мужиков в Москву-Ленинград, о дружбе и любви Лени и Алеши, но слишком мало о внуке - хотелось бы больше о его развитии. Разговор, игры, увлечения, сон и пр. Приятно, что Сергей задумался об институте. Славно было бы, если бы он в армию попал в музыканты и готовился к институту, а еще лучше, чтобы в армии занимался заочно или в вечернем, если условия позволят. Обещал днями написать. Жду.

(Без даты. Ймовірно, 1980)

* * *

...Хорошее письмо Зина написала. О Сергее, в частности, что до полуночи развлекается с гитарой и играет сильнее, чем два усилителя, что штукатурка осыпается. Так они выдворили его в летнюю кухню, вернее, он сам ушел. Приятная, хоть и кратковременная новость, что останется работать на своей дороге. Кратковременная, т.к. через несколько месяцев забирают в армию.

Я пару раз писал, что ему целесообразно было бы позаниматься в духовом оркестре, а он, видимо, предпочел электрогитару. Но что поделаешь - мода заедает.

Приятно и радостно, что мама двигается, да еще и другим помогает - дядьке Митьке. Наверное, он серьезно прихворнул, если уж и поесть себе приготовить трудно. А ему ведь только 65.

А вот собираться помирать ни к чему. Надо было бы на зиму поехать к одной из дочек, а на лето - домой, а от им ведь не всегда удобно месить грязь и преодолевать сугробы.

Мамину и Татьянину Р. открытки поздравительные получил. Спасибо. Может, и переживем тяжку годину и

дождемся радостных дней, а если не суждено, то и так хорошо.

Пишет, что занимается вышиванием. Неплохое занятие. Технику ее я знаю, и она на хорошем уровне, а тематику, к сожалению, нет. Наверное, и тематика хорошая, тем более, что сейчас появилось много иллюстраций или образцов, да и нитки хорошие, и материала можно купить какого угодно: и полотна, и шелка. Намерение вышить хороший украинский рушничок похвально, и, если успеет до апреля, можно будет вложить и в бандерольку. Он ведь не тяжелый, и будет хорошая, дорогая память. А еще стоило бы своим мужикам вышить сорочки высшего класса, чтобы на праздник ни у кого таких не было, и внучку тоже. Мне не дадут, Коле ни к чему, а Володе можно на тридцатилетие потихоньку вышить, но это я уж чересчур хватил. Не только мне, но еще и цыганчатам.

Зина собиралась послать тебе бандерольку. Получила ли, и понравилось ли? Собирается шить себе платье из кримплена. Боюсь, что если сошьет, то уже лет на десять хватит носить, не снимая. Он, говорят, не мнется, легко стирается и долго носится.

От Шуры письмо было, наверное, неделки три назад. Пишет о детях, вечной занятости, о своем зеленом уголке.

Приятно, что Аня чувствительна к музыке, ритму, танцам, и надо бы это всячески поддерживать и развивать. В садиках есть музработники, и они могут помочь, но боюсь за фортепиано. Это громоздкий и требующий систематических занятий всю жизнь инструмент, а терпения и способности хватит у одного из сотни, если не меньше. Знаю, что стоит для мебели фортепиано у дядьки Панаса. Расстроенный, и никто никогда не сыграл на нем ни одной мелодии. Разве что Павлик играет. Но если уж такое желание, то пусть попробуют. Возраст как раз подходящий.

На Игоревы успехи по баяну у меня мало надежд (фу-фу! не накаркать бы!), и хотелось бы просить, если энтузиазм пропал или пропадает, не принуждать и не делать баян орудием пытки. Его школьным делам можно радоваться, если четверки и пятерки не липовые. Нравится мне, что у Шуры нет предвзятого отношения к отметкам сына. Получил я поздравительную открытку. Спасибо ему. И некрасиво ворчать, особенно когда ребенок сделал доброе дело, но не

могу не удержаться, чтобы не написать, что почерк оставляет желать лучшего от шестиклассника.

Хорошее дело - уголок живой природы, но, как говорят поляки, «что очень, то не на здоровье». Неудачно перевел с польского. Все должно быть в меру, а, если заставить все комнаты, чтобы и повернуться негде было, то ни к чему. Причем надо приследовать и познавательную цель. Всем-всем передаю приветы и наилучшие пожелания. Жду писем и хороших новостей.

(Без даты. Ймовірно, початок 1981)

* * *

...И ничего не боюсь, ибо хуже, чем есть, придумать трудно. Вообще я, наверное, родился под счастливой звездой. Но это все глупости.

Пишу всякую всячину, а из головы не выходит твое давление. Сколько же можно и как можно вытерпеть? Но ты крепись и за лето постарайся выздороветь. Писем не выглядай. Пусть пролежит недельку на почте - не беда. Буду стараться писать, как всегда, в конце месяца, а получать будешь, как всегда.

Чуть было не забыл написать о деньгах. Месяца через три надо будет прислать мне рубчиков 50 или чуть больше на осеннюю подписку газет и журналов. Сейчас у меня порядка 140 р., из них рублей сорок уйдет на подписку на второе полугодие, а на следующий год будет маловато. Но одна просьба, просто приказ - из дедовых ни копейки. И сразу посылать не надо - лишь бы к августу пришли.

И еще забыл написать, что «26 ступенек вниз...» я читал три года назад вырезки из журнальной публикации. Ужасно тяжелая вещь. Интерес к ней вполне объясним. И стотысячный тираж книги ничтожно мал, но дадут, наверное, дополнительный.

Перечитал написанное. Грустно, но иначе не могу.

Вспомнил, что хотел порекомендовать тебе прочитать в «Известиях» за 20 марта статью «Амнистия» на службе спецслужб». Комментировать не буду, знал я автора пространного послания и других дел. При случае и Володе скажи - он ведь газет не читает почти.

Вот я и выписался, «говорю» с тобою и другими в мыслях часто и, может быть, даже вумно, а письмо выходит швах, т.к. постоянно боишься, чтобы не попало какое слово.

Желаю всем-всем добра, бодрости и крепкого здоровья, и приветы, и благодарность за память.

Целую - Алексей.

29 марта 1981.

"Неизвестная Дружківка" №1 (13) , 2006 Стор. 2-10

Микола Руденко.

З приводу перепоховання О.Тихого

Ось нарешті й Олекса Тихий повернувся в Україну. Повернувся не для того, щоб поцілувати стареньку матір, яка проводжала його в ненависну тюрму, а для того, щоб лягти в ту ж саму землю, в якій лежить вона. Повернувся не в Дружківку, звідки його взяли чекісти, а в старовинний Київ. Його батьківщиною нині стала вся Україна.

Усі ми, хто був арештований за участь у Гельсінкській Групі, боролися за українську мову. І все ж вона, мова народу нашого, не знає завзятішого оборонця, ніж Олекса Тихий. Практично в нього не було іншого криміналу, аніж його безкомпромісні статті й листи на захист української мови. Він посилав їх до совєтських газет, до вищих учбових закладів і міністерств, В них ішлося тільки про одне — про те, що в донецьких селах, де люди розмовляли й розмовляють українською мовою, влада всюди закриває українські школи. Тихий, педагог і філософ, сприймав це державне свавілля як свою особисту трагедію. І водночас трагедію українського народу.

Дозвольте нагадати слова, які я сказав про Тихого майже чотирнадцять років тому — тоді, коли ми сиділи поруч на лаві підсудних перед бездушними яничарами, котрих держава Брежнєва – Щербицького уповноважила бути нашими судьями. Це було в Дружківці, на батьківщині Тихого. Ось що я тоді мовив про нього в своєму останньому слові:

«Для оцінки суспільства — прогресивне воно чи регресивне — існує тільки одне мірило: свобода слова,

свобода інформації. Інших критеріїв немає, бо ж не про мурашник мова, працю якого також високо шануємо — мова про людське суспільство. А людське суспільство — це Слово. Або, як сказав Олекса Тихий, який сидить поруч мене: «Мова народу — народ!» Це знаменні слова, святі слова.

...Тихий — філософ не тільки згідно з дипломом Московського університету. Тихий — філософ усім своїм єством».

Коли я казав це про Олексу, я думав не тільки про його останній арешт, але й про перший. Подумайте, люди добрі: в році 1957, коли сталінських політв'язнів реабілітували сотнями тисяч, а тих, хто спромігся вижити, випускали із в'язниць — Олексу Тихого засудили до семи років концтаборів. І він це покарання відбув повністю. За що ж до нього така лютість з боку московської держави — уже не сталінської, а хрущовської? За те ж саме, що й лютість держави брежнєвської: за любов до української мови, за послідовні намагання оборонити її від загибелі. А разом з тим оборонити від загибелі українську націю. Як бачите, в Кремлі може все докорінно мінятися —окрім одного: русифікаторської політики стосовно України.

Я вважаю Тихого філософом за покликання не лише тому, що він значно раніше від мене побачив цю недобру якість Кремля, а ще й тому, що Тихий зумів поставитися по-філософському до життя і смерті. Він цілком свідомо прирік себе на мученицьку смерть в ім'я порятунку української нації Він знав, що загине, іще тоді, коли стояв перед брутальним брежнєвським судом. І саме тому, що українська нація має таких полум'яних героїв — вона безсмертна.

Газета «Свобода» (США), ч. 226, 30 листопада 1989.

Учитель Тихий

Ім'я Олексі Тихого давно тривожило мою уяву, ще коли я в лагері почув про глухий суд над ним і Миколою Руденком у Донецьку в 1977р.

З моєї заарештованої поеми „Дзвони” зберігся в пам'яті такий фрагмент:

*І коли стало всюди тихо,
І люди всі маленькі
принишкли, як миші руденькі,
Виходить учитель Тихий,
Виходить поет Руденко
І твердо, без гаму і грому,
Без надії на оборону,
Спокійно наперед ступає.
Так йшов його предок на палю.*

Наші етапи в Пермській області розминулися в часі. Але ми проходили одними дорогами. У нас були ті самі наглядачі, і ми освоювали ті самі штрафні ізолятори.

Однак коли я читаю про життя Олексі Тихого, то мої етапи, карцери і протистояння блякнуть, хоча вони назавжди сидять десь у підсвідомій пам'яті. Олексі Тихий – мученик, який фатально переходить від катівні до катівні, і при тому ніколи не прагне уникнути карань. Воістину, як пише Стус –

*І не кулься від нагая,
І не крийся руками...*

Це дратувало і лютило конвоїрів, звичних до гри, що передбачає якийсь самозахист. А тут єдиний захист – незворушний стоїцизм якоїсь іншої людини, що не улягає впливові обставини.

Я гадаю, такий тип стоїцизму виробився в українця з донецького котла, який перемелює характери і долі з грубою методичністю молоха. І ось трапився твердий діамант, на якому молох заскрипів і загарчав.

Тихий – це явище глибоко повчальне на всі часи. Це свого роду притча на вірність собі. Мені розповідав чи Григорій Гребенюк, чи Данило Шумук, як вони удвох йшли в літню спеку степовою дорогою, розважаючи про нашу безпросвітність, мудро керовану партією, та й сіли переполуднувати.

– От добре, що тут поблизу і лан колгоспних помідорів, а то й води нема.

– Ні, – сказав Олекса, – то не моє.

– Та ти що, жартуєш? То ходімо до сторожа, попросимо.

– Ні, – твердо відказав Тихий. І в тій твердості була твердість закону. Він не боронив приятелів, але сам не взяв.

Подумати тільки: він один – проти мільйонів, звичних до того, що „гуртове – чортове”.

Таким непоступливим він був і щодо української мови: маю право! Усі кривляться? І хай кривляться, вони ж – „усі, як один”. Його максималізм був станом душі. І на ту душу він покладав обов’язки. Роздумуючи про можливі форми опору державній політиці і суспільній інерції, він ставить перед людиною мінімальні вимоги, але такі, яких вона повинна неухильно дотримуватися: неучасть в русифікації, збереження мови і традиції, відмова від військової служби за межами України, ведення здорового способу життя. Але ж кожна з цих вимог передбачає протистояння одиниці – масі!

„Не потрібно порушувати закони. Достатньо користуватися законами, які проголосила Конституція СРСР”.

За спробу послідовно дотримуватися Конституції СРСР заплатило життям дуже багато людей, починаючи від автора Конституції Н.Бухарина. Це знав Олекса Тихий. Але він також знав, що закони ніколи не будуть діяти, якщо свідомо і суворо самі люди не будуть їх дотримуватися. А люди просто хочуть жити так, щоб

легше, хочуть жити, „як усі”. І саме влада підтримує масу, потурає „усім”, зате дуже підозріло ставиться до тих, хто самостійно навіщоось вивчає закони. Адже майже в кожного при обшуках вилучали книжечку „Конституція ССРСР”, особливо з підкресленнями.

Максималістом був Олекса Тихий і як педагог. Він вважав, що вчитель повинен бути в змозі викладати усі предмети за програмою середньої школи. Вимога в принципі розумна, але спробуй поставити її перед педагогічним колективом, як усі висловлять обурення таким „ворогом середнього вчителя”.

Сам він був людиною сильною, обдарованою і зовсім не здатною до конформізму. Незважаючи на позитивну і конструктивну спрямованість його особистості, місця такому в системі радянської освіти не було. Уся його енергія спалювалась у протистоянні з офіційним фальшем, беззаконням і малокультурністю.

Дехто ставить питання: чи варто було на це тратити життя?

Дивлячись яке життя. Адже багато людей витратили своє життя на пристосування і не залишили по собі сліду. Вони були співучасниками колективного маскараду віропідданости, активістами кон’юнктурних починань, знаряддям обману, прикладом догідливости і слухняности і, звичайно, телятами, які двох маток ссуть. Вони насміхалися з закону, висміювали віру і принципи і зрікалися рідної мови, яка заважає кар’єрі.

Для таких Олекса Тихий – незрозумілий дивак. Але ж усі люди високої віри, усі мученики за правду і захисники скривджених і знедолених, усі вчителі порядности і шляхетности, правдолюби і безсребреники були диваками. І чомусь саме їхні імена історія зберігає на насіння.

А успішні пристосуванці безслідно „вертаються до свого пороху”.

Кажуть, на своєму останньому побаченні з дружиною і сином Володимиром 1984 року знесилений і усміхнений Олекса Тихий згадував на прощання Нагірну Проповідь Христову.

Власне, з тієї високої Проповіді і вирости чисті серцем, кроткі, милостиві, не мстиві, але непоступливі в принципах, голодні і спрагли правди, тавровані за їхню любов і віру, трудівники і подвижники, які творили християнську Європу. Культура Європи поклала в основу будови Закон і право людини на землі, дарованій їй Богом. Закон, що гарантує Божий дар свободної волі, свободи вибору за велінням сумління і серця.

Той чоловік належав до породи людей, що гинуть в неволі, гинуть в муках, знівечені і скривджені, з тугою до світу іншого. Але не втрачають обличчя і гідності.

Газета «Наша віра», № 12 (224). – 2006. – Грудень.

Райса Мороз.

Світлій пам'яті Олексія Тихого

Ми, в'язні історії, — ідемо в життя
(коли тільки воно прийме нас – життя, через
скільки поколінь?).

В. Стус. *З таборового зошита*

А щодень
На одне сонце меншає
А щоніч
На одну зорю більшає...

І. Калинець

Підсумовуючи мовчання

6 травня цього року в концентраційному таборі на Уралі помер Олексій Іванович Тихий. Хто слідкував за повідомленнями останніх років про українських невільників, міг того сподіватися. "...режим, запропонований у Кучино, сягає поліцейського апогею, — писав Василь Стус про табір, в якому перебував Тихий. — Будь-яка апеляція до верховної влади залишається без

відповіді, або — найчастіше — загрожує карою... Москва дала тутешній владі всі повноваження, і хто зберігає ілюзію, що якийсь же закон має регулювати наші стосунки з адміністрацією, — дуже помиляється. Закон повного беззаконня — ось єдиний регулятор наших т. зв. взаємин... Так довго тривати не може — такий тиск можливий перед загибеллю. Не знаю, коли прийде загибель для них, але я особисто чуюся смертником".

Скільки у людини, тяжкохворої на шлунок, може залишатися фізичних сил, коли її фактично не випускають із тюремного ізолятора, з місяця в місяць карають фізично і морально, позбавляючи й тих крихт нормального людського існування, якими наділені радянські політичні в'язні: теплої юшки-бурди, сякої-такої постелі, спілкування з друзями-посправниками та раз на рік спілкування з рідними.

Про Тихого писали всі співкамерники, друзі і знайомі, били на сполох, просили рятувати. Тільки він сам мовчав, зціпивши зуби від постійного болю і кривди. Чей же знав, відчував, бідний, що помре в таких нелюдських умовах. Адже останні його хвилини життя були заповнені, за свідченнями дружини, прощанням із цією грішною, повною Зла Землею і зверненням до Бога, молитвами до Нього.

Мені пощастило знати й зустрічати кілька разів цю лагідну, скромну, але мужню і чесну людину. Він був справжнім сином свого народу і заслуговує на його пам'ять. Я б хотіла, щоб мій короткий спогад про нього додав кілька листочків до мученицького вінка на його далеку могилу.

Не пригадую собі не лише дати, але й року, коли він з'явився у нашій хаті в місті Івано-Франківському по вул. Набережній, 14. Було це, в усякому разі, після п'ятимісячної голодовки Валентина Мороза у Володимирській в'язниці і після всіх моїх інтерв'ю з чужоземними кореспондентами в Москві та всіх

порахунків КГБ зі мною як наслідок тих інтерв'ю. Якраз був невеликий перепочинок і затишшя у моїх стосунках з органами безпеки, з усього того виглядає, що було це, мабуть, у травні 1975 року.

Був теплий сонячний день. Він з'явився, не попередивши ні телефоном, ані інакше, мабуть, щоб не привести за собою відразу ж зграю сексотів. Прийшов він у супроводі якогось незнайомого мені чоловіка з Івано-Франківського, який явно чув себе неспокійно й небезпечно, відвідуючи таку одіозну особу, якою була моя персона в Івано-Франківському.

Роззувся відразу за дверима в передпокої і, залишившись в самих шкарпетках, представився: Олексій Тихий. Мені це прізвище нічого тоді не промовляло, і все ж я відразу перейнялася довір'ям до нього, може тому, що нагадав він мені й мою звичку з дитинства роззуватися на ганку чи одразу ж за ганком у сніях, а швидше тому, що від його постаті так і віяло приязню. Бувши на той час уже дуже підозрілою до всіляких незнайомців, що набивалися в друзі, а особливо до незнайомців чоловічої статі, в яких мені раз-у-раз ввижалися підіслані КГБ залицяльники (чим вони насправді часто й були), я, пам'ятаю, поставилася до нього дуже щиро, пригостила, чим могла, а мала тоді неабиякий люксус: розчинну каву з німецької посилки від Галі Горбач.

Того разу ми не мали доброї нагоди говорити, Олексій поспішав до Коломиї, де в нього жив приятель, лікар Василь Кархут.¹ Казав, що заїхав до мене по дорозі зі Львова і адресу мою йому дав Михайло Горинь.

Оповідав, що працює пожежником у Дружківці, а живе з мамою на хуторі Їжівці і має там пасіку. Був дуже

¹ Кархут, Василь (1905- ?) — лікар, колишній пластовий діяч, письменник. За радянської влади весь час зазнавав переслідувань: був в мордовських таборах, після звільнення жив у Коломиї працював лікарем в одному із сіл коло Коломиї. Постійно був під наглядом КГБ і об'єктом шантажу і переслідувань цієї організації

скромний, не згадував про свою освіту в Ломоносовському університеті в Москві, що могло бути предметом гордоців для багатьох людей в Радянському Союзі.

Видно, що пишався науковими успіхами свого молодшого сина, який жив у Києві і працював, здається, в Інституті кібернетики. Запам'яталося також, що старший його син жив у Москві і не мав вищої освіти. У пізніших розмовах Олексій бідкався, що саме коли старший син виростав, він відбував ув'язнення, а, отже, не мав змоги брати участі в його вихованні.

Олексій Іванович ще кілька раз заїжджав до нас, кожного разу це було по дорозі ще до когось, найчастіше зі Львова до Коломиї, до Кархута, який мав тоді клопоти з публікацією своєї другої книжки про лікарські рослини — перша його книжка «Ліки навколо нас» була розкуплена вмиль, одразу ж стала раритетом. На перешкоді йому стояли його минуле і КГБ, Олексій намагався йому допомогти, як саме — вже не пам'ятаю.

Олексій Івановим усе був готовий допомогти. Сам учитель, він близько до серця взяв мої тодішні клопоти з вихованням сина-підлітка Валентина. Навіть намагався перебрати на себе трохи виховничого тягара, що звичайно на відстані (де Донецьк і хутір Їжівка, а де Івано-Франківськ!) було майже неможливо. Принаймні він узявся листуватися з ним і деякий час листувався таки та присилав йому цікаві книжки. Знаючи, що Валентин не раз утікав зі школи і пропускав уроки, Олексій розвивав передо мною свою педагогічну теорію: треба дозволяти дитині пропускати часом школу, натомість вимагаючи максимально використовувати цей час удома. Два чи й три дні на тиждень до школи не ходити, але виконувати за рахунок цього якусь індивідуальну програму. Переконаував, що саме так він виховував свого молодшого сина і в результаті — його неабиякі успіхи в математиці і кібернетичі.

Тоді така його теорія здавалася мені надто сміливою і навіть ризикованою. Я була зайнята по вуха клопотами про ув'язненого чоловіка і війною з КГБ і тому мені видавалося неймовірним і понад мої сили заходити в конфлікт іще й зі школою.

Тепер, оглядаючися назад, я думаю, що в педагогічних міркуваннях Олексія Івановича було немало сенсу, передовсім той сенс, що дитині пішло б лише на користь одірвати її хоча б на якийсь час від "отарного" чи то пак колективного виховання, а надто ж виховання радянської школи. Колектив нівелює здібності, а радянський колектив і поготів. Леся Українка дістала блискуче виховання вдома, виглядає, що ізоляція від шкільного колективу не пішла їй на шкоду. Біографії деяких інших видатних людей наводять на ту саму думку. Але тоді, на жаль, я не мала ні часу, ні відваги, щоб скористатися Олексієвими порадами.

Кожного разу, коли Олексій до нас заїжджав, він щось приносив: то меду з власної пасіки, то трохи грошей. Я мед завжди охоче брала, добрий непідроблений мед годі було знайти, а від грошей намагалася відмовитися. Але його годі було переконати.

Видно було, що сам він був дуже невибагливий і жив скромно. Та й на платню пожежника не дуже розженешся. Їздив лише потягами, щоб ощадити гроші. Часто бував у Москві і добре орієнтувався, що там у дисидентських колах діється. Знаючи, що й я там часто буваю, розпитував, що я про той московський рух думаю. Видно, побоювався, щоб я не мала якихось ілюзій про погляди москвичів на національне питання. Я, пригадую собі, пояснювала своє розуміння тим, що, мовляв, нам з ними спільно йти до певного моменту, а пізніше чи так, чи сьак, а стежки наші мусіли б розійтися. Він тоді мало що відказав на це, але видно було, що вчитель був задоволений відповіддю учениці. А взагалі, до дуже балакучих Тихий не належав. Боляче мені тепер, що не розпізнала я тоді як

слід його великої душі, зовсім не знала його самвидавних праць. Було обмаль часу на наше знайомство і надто засмикане життя.

Він запрошував нас із сином до себе на хутір у гості, і я навіть мала охоту скористатися нагодою по дорозі до своїх родичів його запрошенням, адже ми з ним були земляки. Однак здійснити той намір уже не довелося.

Останнього разу Олексій Тихий був у нас в Івано-Франківському напередодні оголошення Гельсінкської групи — восени 1976 року. Саме від нього я вперше почула про намір створити Групу. Можливо, що з приводу організації Групи він і приїхав того разу на Західну Україну. Він перераховував, хто саме збирався зголоситися до Групи. Серед названих ним прізвищ була Оксана Яківна Мешко. Не було Михайла Гориня, а мені здавалося, що саме Горинь — людина розважливої і конструктивної вдачі — був би найкращим кандидатом до Групи. (Не знала я тоді, що Микола Руденко приїздив з тим до Гориня і пропонував йому створити Групу. Михайло пізніше про те мені розповідав і пояснив свою відмову простою причиною — не хотів сідати вдруге).

Про себе Олексій Тихий ані словечком не прохопився. Ця наша розмова відбулася надворі, коли я відпровожувала його на автобус — на такі розмови в хаті ми не наважувалися з огляду на підслухачки у кожній із наших квартир.

Від нас Олексій Тихий поїхав на Київ. А за кілька днів я почула з пересилань західних радіостанцій про створення Української Гельсінкської групи. Серед інших прізвищ було назване й прізвище Тихого. З тих таки "ворожих" радіопересилань я за кілька місяців почула про арешт Олексія Тихого. Так розпочалася для нього його остання хресна дорога.

Журнал «Сучасність», ч. 11 (283). – 1984. – С. 116 – 120.

Ю. Кублановський.

Олексі Тихому

Переклав з російської О. Веретенченко

Зелений схил і над лугом гора,
гіркота — немає сил!
Жахає тіні худої мара.
Закусимо поки що, друже, пора:
ось тут алича і кизил.
Не з ближніх країв ти з'явився мені
у серпневий сон — із глухої тюрми,
де залізо стікає в сліпому вікні,
довгий день без світла і ніч без пітьми.
Наїжджав у столицю на день, на два,
поринав у строкатого натовпу вир.
Я любив твої простодушні слова,
волю з криги і лагідний зір.
І коли вдалині від імперських сторін
я навів шкалу і дізнався, що ти
безневинно засуджений на пермський загин,
— ти прийшов сюди через всі пости.
В аличевій хащі заблиснув став,
не таїться, під гірку біжить кільцем.
Молодіючи, спрагло до нього припав
ізнеможеним сірим своїм лице,
мов тебе оточив не чеченський рай,
не охмарений тінню твій лоб,
а за спиною чуєш ікластих лайк
і дорідної вохри лінивий топ.

15 серпня 1977

*. Про жахливий (п'ятнадцятилітній) вирок Олексі Тихому я
довідався через транзисторний приймач, працюючи з геологами в
Чечні. І саме тоді склався цей вірш.*

Публікується з машинопису.

Газета «Смолоскип», ч. 24, літо 1984

Володимир Шовкошитний.
Пам'яті Василя Стуса, Юрія Литвина, Олексі
Тихого

Без страху дивиться у всесвіт
Очима правди немовля,
А десь свинцями квітнуть весни
Й від болю в'юниться земля.
А десь, розп'яті на хрестах
Брехні і заздрості людської,
Поети сплять в німім покої
З убитим словом на вустах.
Ані хреста, ані могили
Над вбогим прихистком нема!
Вже вмерла і сама тюрма...
За що ж ви голови зложили?!
За слово правди, за людей.
Через людей несамовитих –
продажних лідерів ідей –
Що вчили нас в неправді жити.
...Земля уральська не пухка –
Їм душу муляє перина.
Лівіше серця – Україна!
І манить їх її рука:
– Додому, козаки, додому!
Збирай, вдово, своїх сиріт!
Співай пісень, козацький рід,
Дай жити слову молодому!

1989

Публікується з машинопису

Іван Гнатюк.

**Хресна дорога Василя Стуса, Юрія Литвина,
Олекси Тихого**

Неначе підсудний, пронизаний болем провини,
Тривожно завмер сторожтерзаний Київ, коли,
Підхоплені плином процесії, три домовини
Хитнулись на плечах – і важко у світ попливли.

Між ними звиваються люті хорти охорони,
Мов стежать, щоб мертві не встали із цих домовин,
І вслід їм скорботно, схиливши оголені крони,
Вклякають дерева, задивлені в траурний плин.

Три в'язні – три жертви неволі! А кажуть: без Бога
Тонка волосина – і та не впаде з голови.
За щось і по смерті судилась їм хресна дорога,
Дарма, що над ними несуть золоті хоругви.

Уже не страшні їм ні тюрми, ні всякі сибіри,
Вони вже не в'язні, а лицарі – вічно живі.
Всі три нездоланні – козацької мужності й віри,
Загинули в муках, аби не служити Москві.

І ось повернулись – не знатимуть більше розлуки,
Така вже їх доля: в могилі не те, що в тюрмі...
– Васильку! Юрасю! Олексо! – ламаючи руки,
Кричить Україна і б'ється об труни німі.

Я серцем за ними щораз повертаюсь, як сонях,
Я мовчки волаю – і тишу трошу на скалки:
Ні співу, ні музики – тільки в заляклих долонях,
Немов у ліхтарнях, змагаються з вітром свічки.

І їхні ледь видимі вогники, що мерехтливо
Тремтять, наче вістря тонесеньких стріл чи списів,
Так боляче гаснуть, як душі померлих, – можливо,
Моїх побратимів з колимських страшних таборів.

А їх же мільйони лежать в забутті. Безіменно,
Ніким не оплакані – з номером замість хреста, –
Вони ще й тепер невмолимо приходять до мене
І крик безімення, мов палець, кладуть на вуста.

Я знаю, що всі ще колись оживуть неодмінно,
Бо ж біль забуття не смертельний – перейде, як шок,
Хоч подумки, може, оплачеш ти їх, Україно,
Скропивши дорогу восковими слізьми свічок.

І може, в скорботі я йтиму за ними й так само,
Як нині, під серцем нестиму їх труни й хрести...
... Васильку! Юрасю! Олексю! Якими словами
Замовити біль, щоб зі світу себе не звести?..

*Газ. "Східний часопис. Українське слово", №24, 15-28
лист. 1997 р.*

Олександр Гросов.

На перехресті

Колись було: безмежні перелоги
І хмар насуплених погроза в далині,
Урал привносив виклики тривоги –
Конвою регіт і кроваві дні.

Тут Тихий гартував думок своїх насіння,
Брав олівець до творчої руки...
Най слова дзвін, най у житті коріння –
Вишнева мова, сонячні книжки!

Він не розстався з мрією своєю,
Зірвав заслони зі прокляття дня,
Пророком став над чорною ріллею,
Як небо, гордий, сильний, як земля!

Сергій Горбатенко.

Риторичні запитання до загиблих патріотів

Василію Стусу, Олексі Тихому, Юрію Литвину
Вас оспіває ще багато голосів.
Та хто піде за вами на тортури
Супроти НАЦІЇ ворожих сил,
Які під нашу пісню нам свої
Малюють партитури?

Шанують вас, – а далі шани?
Не вмерли України..? Ну і добре.
Невже пішли за обрами хоробрі,
Які спроможні в ніздрі Овлуру-народу
Пропхнути пахощі зеленого Євшана?

Атена Пашко.

Трагічно, монотонно, заморожено

Трагічно, монотонно, заморожено,
у панахидний час, смертію смерть поправши,
у савані збілілого світання
вертається до нас на клич землі, назавше
труни печать зболілого єднання.
Із лабіринту ґрат, оглухлих стін без вікон
Із колонад втупілого конвою –
пливе труни набат над нашим чадним віком,
як чорнокрил печального гобою.
Скрижаль смугастих літ
і смогу зашморґ дикий,
рентгену зблиск у відчаї німому...
І вічності прихід,
о Боже мій великий,
на румовищі зваленого болю.

"Нецензурний Стус". с. 111

Зіновій Красівський.

Перестрога

Сатрапам й деспотам країни нашої
За день вчорашній, за день сьогоднішній
за день грядущий.
По черепах, кістках, на п'єдестал;
Закуті в злість, в брехню і догму,
Ви йшли, прийшли, та часу шквал
На вас роздер червону тогу,
Розвінчані життям до наготи,
В ідейнім мотлосі-лахмітті,
Людське прокляття вам нести
І впорожні іти по світі.
І буде з жаху горбитись земля,
І під ногами вашими тремтіти.
А той народ, що вас прокляв,
Лякати буде вами діти.
І буде йти від вас сморід,
І вас самих буде душити,
І ви з'їсте свій мертвий плід,
І з ним підете в землю гнити.

"Нецензурний Стус" . с. 113

Юрій Доценко.

Тихо довкіл Тихого Олексі -

Пам'яті народних героїв України

Стомлена за день Дружківка спить,
Над Торця затуманілим плесом
Ніч, немов безпам'ятство стоїть...
За горою Їжівка заснула -

В бур'яні, немов у колючках...
їй у сновидіння із минулого
Хоч колись з'являється земляк?
Спить Донбас, зомбований дурманом, -

Що йому якісь там Тихий, Стус,
Коли в регіоні отаманить
Кримінал, що - переодягнувсь...
Засинає важко Україна,

Погасивши свічку уночі –
Хоч на мить згадає свого сина,
Що навік на Байковім спочив?..
Тихо довкіл Тихого Олекси –

Все мовчить, немов у рот води...
Лиш верба плакуча, що над плесом,
Пам'ятником докору стоїть...

Майя Яrivчик

І навчилася осінь

І навчилася осінь ховати свій жаль
попід снігом бездонно-чарівним...
А у серці стривоженім – вічна печаль
За синами твоїми, Вкраїно.
То десятки і тисячі вірних сердець –
Закарбованих на обелісках –
Тих, що гнівно і віддано стали на герць
За Ідею живу українську.
Тисячі тих імен: Ярослав і Тарас,
І Олекса, і Юрій, й Микола...²
Що вмирили, здобувши майбутнє для нас,
І, як світоч, не згаснуть ніколи!
То вклонімося, браття, героям палким,
Що боролись за Волю єдину,
Що стояли на смерть – тисячі, як один, –
За Вітчизну, за правду й Людину!

² Я. Стецько, Р.Шухевич, О. Тихий, Ю. Литвин, М. Руденко

Майя Ярівчик.

Пам'яті Олекси Тихого

Путь вибирає сильних...
Тих, що не хочуть стояти,
Тих, що прагнуть шукати,
Тих, що від страху вільні.
Тих, що у серці – Віра,
Палка і незламна Воля.
Життя – як макове поле –
Від «сірих» сердець почорніло!..
Путь вибирає чесних,
Які не знають чекання,
Путь забирає чесних,
Бо в них не життя – палання!

Володимир Півень.

До Олекси

*Пам'ятайте Нагірну проповідь...
Олекса Тихий*

Природа людська –
це не вітровій.
Свавільні зміни
їй не притаманні.
Все як було, земляче,
так і є:
юрба безбатченків, Олексо,
мов орда,
запеклих руйначів,
дедалі – множитья,
загрозливо зростає...
Здається,
трохи ще й вона, як сарана,
все заповітне,
що складає суть,
повинищить

й прошелестить:
– Цього ніколи в світі не було!
А он – вже спритники –
прагмати хамовиті, –
дивись, Олексю, –
ідола несуть –
тільця із золота,
який на позір
так красно сяє переможно
і обіцяє, обіцяє,
і сліпить всіх,
хто очі має...
Та саяво, знаєш ти, –
то фіговий листок,
що прикриває від Адама –
зажерливість,
облуду
і цинізм
з бридким холуйством
на причепі...
І боляче,
що ця марнота –
навіть не злото –
лише блиск –
на сугестивному аркані
мільйонні юрби,
мов худобу,
всевладно тягне на убій.
Вони ж,
приречені,
в тільця,
лише у нього щиро вірять...
– А де ж Христос?
– Це той... ідеаліст?!
Ген на Голготі знов конає,
– ідолоносець просичав, –

бо нас, народу, він не знає...
Комусь доводить щось...
А міг би жити...

Все як було, земляче,
так і є.

Володимир Півень

Три Хрести

*Василеві Стусу,
Олексі Тихому
Юрію Литвину*

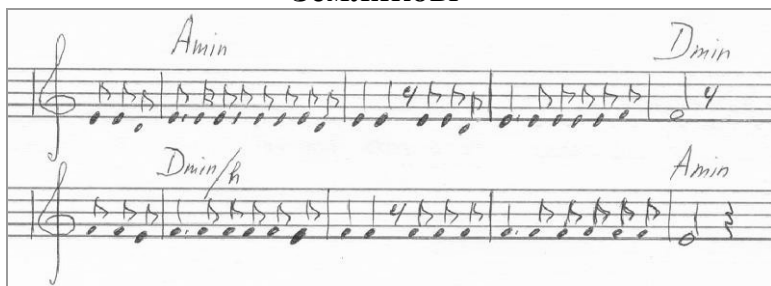
На Байковім схолола горобина,
Листопад дме зазимнені вітри,
Й стоять пекучим докором сумління
У самоті гранітові хрести.

Де ми були?! І як ми припустили?!..
Чому мовчали в страху по кутках,
Коли кати правдивих українців
Вбивали й розпинали на хрестах?!

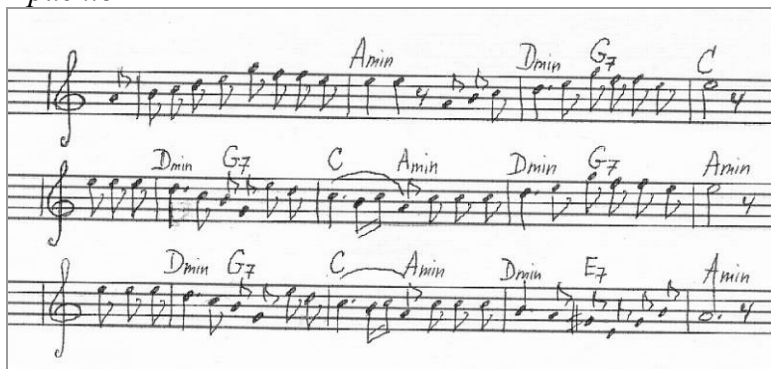
А ми були – землею під хрестами,
Або камінням мовчазним, німим
Й шукали виправдань, що в ту годину
Ми б не змогли зарадити нічим...

Тут наші болі, друже, скам'яніли.
Повз них не можна просто так пройти –
Стоять довічним докором сумління
У самоті гранітові хрести.

**сл. В. Півень, муз. А. Саруханян.
Землякові**

Приспів

Прийду на Байкове до тебе, мій земляче,
Де три хрести гранітові німі...
Я не журюсь, Олексю, і не плачу:
Ти маєш Світло – ми іще в пітьмі.

Ось – квіти жовті й сині – на рамено
Хреста, якого виніс на собі.
Збігає час, але – все та ж арена,
Де нема краю кривді і ганьбі.

Приспів:

Поглянь, Олексю, із святого неба!
Ти у цей день – тут, поруч поміж нас.
Як і тобі, нам більшого не треба, –
Аби настав наш Український час!

Ти вірив в тих, хто прийде за тобою,
Та нас чомусь на манівці несе...
Ми надто звикли жити в супокій –
Жертовності бракує над усе.

Прийду на Байкове до тебе, мій земляче,
Щоб дух зростав і воля для борні.
Усе мине: і зриви, і невдачі –
Засяють правди зоряні вогні!

Приспів.

Володимир Півень.

Вставай, Олексю!

Вже кам'яніє пам'ять у хресті,
Що занімів на Байковім навіки.
А серце! Серце... – Боже, сохрани! –
Від скам'яніння дай цілющі ліки!

Бо серце – то не цвинтар-пантеон,
І – не німіти йому, а яріти,
Чужий йому фарбований папір –
Миліші квіти, полум'яні квіти!

Приспів:

*Вставай, Олексю! З темряви вставай!
Очолой провід Гідності і Чину!
Веди на бій за Правду і за Честь,
За найсвятіше – нашу Україну!*

Ця пам'ять – як святеє знамено.
Із нею нам творити Україну,
Відстоювати Правду до кінця,
Боротися за неї – до загину.

Хай кам'яніє пам'ять у хресті
І твердістю наснажує нам волю.
З тобою ми пліч-о-пліч у борні
За України вистраждану долю.

Приспів.

Володимир Півень.

Олексі Тихому

Йдемо, Олексю, ми. Йдемо
до тебе – крізь туманні ночі,
крізь розбрат, пільму і блукання...
Дарма до Бога молитви,
сльозливі стогони-благання –
час все поставив по місцях.
І стало, зрештою, нам ясно:
той, ким керує нищий страх,
здобуде лише теплі ясла,
хомут довічний і батіг.
Не міг, Олексю, ти не міг
інакше думати й чинити,
із компромісами іти
до Храму саяної Мети.
Чвалаємо повільно дуже
крізь плутанину й словоблуд,
болючі роздуми і труд;
не прямо, часом – манівцями.
Та, слава Богу – не спимо...
Йдемо, Олексю, ми! Йдемо!

27.01.2009

ПРО АВТОРІВ

ГНАТЮК Іван, нар. 27.07.1929 р. в с.Дзвенячі Вишнівського (тепер Збаразького) р-ну на Тернопільщині. Навчався в Кременецькому педагогічному училищі. Учасник визвольних змагань. Політв'язень радянських тюрем і таборів. Автор поетичних збірок "Паговіння", "Калина", "Дорога", "Осіння блискавка", Благословенний світ". Помер 05.05.2005. похований на Львівщині.

ГОРБАТЕНКО Сергій, поет, аспірант Слов'янського державного педагогічного університету.

ГРОСОВ Олександр, поет, лауреат Міжрегіональної літературної премії ім. В. Сосюри, м. Донецьк

ДОЦЕНКО Юрій, поет, публіцист.

КРАСІВСЬКИЙ Зіновій, нар. 12.11.1929, с. Витвиця Івано-Франківської обл. Після II Світової війни перебував разом з батьками на засланні в Сибірі. Працював вуглекопом. Повернувшись на батьківщину, навчався у Львівському університеті Співзасновник підпільної організації Український Національний Фронт, член Української Гельсінкської Групи. Політв'язень радянських тюрем і концтаборів (1949-1953, 1967-1978, 1980-1987). Автор літературознавчих досліджень, поем «Апокаліпсис», «Пересторога», поетичної збірки «Невольничі думи». Помер 20.09.1991 у Моршині на Львівщині. У 2006 р. був нагороджений (посмертно) орденом «За мужність» І ступеня.

КУБЛАНОВСЬКИЙ Юрій, поет.

МОРОЗ Раїса, нар. 1.04 1937 р. у с. Великий Янісоль у Приазов'ї, у грецькій родині Василя Левтороса і Євдокії Челах. Навчалася у Львівському університеті. 1958 р. одружилася з Валентином Морозом, який був ув'язнений 1965 та 1970 р. Передавала на Захід інформацію про нього та його статті. 1979 р. емігрувала з сином у США, куди було депортовано чоловіка. Вивезла на Захід частину віршів В.Стуса, пересланих ним із заслання. Працювала як

журналістка на радіостанції «Свобода», у громадських організаціях. 2005 р. видала книжку «Проти вітру. Спогади дружини українського політв'язня» і повернулася в Україну. Живе у Львові.

ОВСІЄНКО Василь, нар. 8.04.1949 р. у с. Леніне (Ставки) Радомишльського р-ну Житомирської обл.. 1972 р. закінчив філфак Київського ун-ту, вчителював на Київщині. Політв'язень радянських тюрем і таборів. Автор численних публікацій з історії правозахисного руху. Співупорядник (з Є.Захаровим) 4-томного видання матеріалів і документів УГГ, «Словника дисидентів», кілька книжок колишніх політв'язнів. Лауреат премії ім. В.Стуса 2000 р., премії ім. Івана Огієнка 2006 р. за громадську діяльність, Міжнародної літературної премії Фондації родини Воскобійників у жанрі мемуаристики (за книжку „Світло людей”, 2006). У 2006 р. був нагороджений орденом «За мужність» I ступеня. Живе в Києві.

ОГНЄВА Людмила, нар. 12 квітня 1936 р. у м. Вінниця. Громадська діячка, журналістка, публіцист. Автор збірок "Перлини українського монументально мистецтва на Донеччині", "Алла! Алла! Алілуя!", "Кроки до істини", "Подарунки предків" та ін. Мешкає у Донецьку.

ПАШКО Алена, нар. 10 жовтня 1931 р. Відома громадська та політична діячка, поетеса. Учасниця правозахисного руху в Україні. Поетеса, автор збірок “На перехрестях” (1989), “На вістрі свічки” (1991) та “Вірую” (1994), Почесна голова Союзу Українок України. Мешкає у Києві.

ПВЕНЬ Володимир, поет, публіцист, доцент Слов'янського педагогічного університету.

РАПІ Ірина, працівниця Харківської правозахисної групи, співредактор «Словника дисидентів»

РУДЕНКО Микола, нар. 19.12.1920 р. в с. Юр'івка Луганської обл.. 1939 вступив на філологічний факультет Київського університету, але за два місяці призваний до

війська. 4.10.1941 в перших же боях під Ленінградом тяжко поранений, лікувався рік. Був політруком прифронтового госпіталю. Нагороджений орденами і медалями. 1947 р. прийнятий у Спілку письменників, працював відповідальним секретарем видавництва “Радянський письменник”, редактором журналу “Дніпро”, секретарем парткому СПУ, членом Київського міськкому КПУ. Автор багатьох збірок поезії, романів і повістей, зокрема, “Вітер в обличчя” (1955), “Остання шабля” (1959), “Орлова балка” (1970-і) фантастичних романів “Чарівний бумеранг” (1966), “Слідами космічної катастрофи” (1962), поеми “Хрест” (1976, про голод 1933 р.). 1949 р. відмовився давати негативні характеристики на єврейських письменників, звинувачених у “космополітизмі”. Під впливом розвінчання “культу особи Сталіна” проштудіював “Капітал” і переконався, що вчення Карла Маркса помилкове в своїй основі: додаткова вартість створюється не надексплуатацією робітника, а сонячною енергією (фотосинтез), поєднаною з працею селянина і його худоби на землі. Своє бачення виклав у філософських працях “Економічні монологи” (1975), “Енергія прогресу”, у романі “Формула Сонця”. 1974 р. за критику марксизму виключений з КПРС, 1975 – з СПУ. Як член радянського відділення “Міжнародної амністії” 18.04.1975 був заарештований, але амністований як учасник війни. 9.11.1976 р. на прес-конференції в квартирі О.Гінзбурга в Москві оголосив про створення Української Громадської групи сприяння виконанню Гельсінкських угод. 5.02.1977 р. заарештований у Києві й етапований літаком у Донецьк, де було порушено справу проти нього і О.Тихого. Засуджений 23.06–1.07.1977 в м. Дружківка на 7 р. таборів суворого режиму і 5 р. заслання за ст. 62 ч. 1 КК УРСР. Карався в таборах Мордовії та Уралу, на засланні на Алтаї. Звільнений у грудні 1987. Виїхав Німеччину, потім у США. Працював на радіостанціях “Свобода” і “Голос Америки”. 1988 позбавлений радянського громадянства.

Очолив Зарубіжне представництво УГГ, потім УГС. 1990 обраний Дійсним членом Української Вільної Академії Наук (США). У вересні 1990 повернувся в Київ. Відновлений у громадянстві, реабілітований. Лауреат Національної премії ім. Т.Шевченка 1993 р. за роман “Орлова балка” 1998 р. вийшли головні праці життя Руденка – книги “Найбільше диво – життя. Спогади” та “Енергія прогресу. Нариси з фізичної економії”, 2001 р. – «Гносис і сучасність (Архітектура Всесвіту)”. Герой України (2000). Помер 1.04. 2004. Похований на Байковому кладовищі.

РУДЕНКО Раїса (нар. 20.11.1939 р. в с. Петрівка Синельниківського р-ну Дніпропетровської обл.). Неодмінний секретар Української Гельсінкської групи (УГГ), журналістка. Заарештована 15.04.1981 і 20.08 засуджена Київським облсудом за с. 62 ч. 1 КК УРСР на 5 р. ВТК суворого режиму та 5 р. заслання. Покарання відбувала в таборі ЖХ-385/3. Під час заслання жила в с.Майма на Горному Алтаї разом зі своїм чоловіком М.Руденко.

У грудні 1987 виїхала в Мюнхен, а в січні 1988 — у Нью-Йорк. Стала членом редакції газети «Свобода». У вересні 1991 повернулася в Україну. З великими труднощами вдалося одержати вид на проживання в помешканні чоловіка в Києві. Р. упорядковує та видає спадщину чоловіка. Вона — секретар Наукового товариства ім. С.Подолінського, створеного 1999 р. за ініціативою М.Руденка. У 2006 р. була нагороджена орденом «За мужність» І ступеня.

САРУХАНЯН А. – студент Слов`янського педагогічного університету

СВЕРСТЮК Євген, нар. 13.грудня 1928 р. у с.Сільце Горохівського р-ну Волинської обл.). Літературний критик, публіцист, активіст Клубу творчої молоді, автор самвидаву, один з лідерів шістдесятництва. Заарештований 14.01 1972, засуджений за ст. 62 ч. 1 КК УРСР до 7 р. таборів суворого режиму і 5 р. заслання.

Карався в таборах Пермської обл., на засланні в Бурятії. Президент Українського відділення Міжнародного ПЕН-клубу. З 1989 – редактор християнської газети “Наша віра”. Доктор філософії (1993), лауреат Державної премії ім. Т.Шевченка (1995). Дійсний член ВУАН (1996).

ТИХИЙ Олекса (Олексій) Тихий, нар. 27 січня 1927р. на хут. Іжевка Донецької обл. – український правозахисник, член-засновник Української Громадської Групи сприяння виконанню Гельсінкських Угод (УГГ) У лютому 1957 р. заарештований і в квітні того ж року засуджений за «антирадянську діяльність» на 7 років позбавлення волі і 5 років позбавлення громадянських прав. У січні 1977р. був знову заарештований і 1 липня того ж року рішенням суду засуджений по ст.62 КК УРСР («антирадянська агітація та пропаганда») на 10 років позбавлення волі та 5 років заслання з відбуванням покарання в колонії особливого режиму. Помер 6.05.1984р. 19.11.989р. його прах перепохований на Байковому кладовищі в Києві поряд з прахом Василя Стуса та Юрія Литвина. У 2006 р. був нагороджений (посмертно) орденом «За мужність» І ступеня.

ШОВКОШИТНИЙ Володимир, нар. 16.07 1956 у с. Світанок Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл.. 1983 р. закінчив Київський політехнічний інститут, 1989 – вищі літературні курси Спілки письменників СРСР. Керівник групи ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, після чого став писати українською. Восени 1989 очолив експедицію з перевезення тлінних решток В.Стуса, О.Тихого і Ю.Литвина з Уралу в Київ. Народний депутат України І скликання, член-засновник ДемПУ, потім один з лідерів УРП «Собор». Автор низки збірок віршів. Президент Міжнародної організації «Союз Чорнобиль»

Яривчик Майя, викладач, аспірант Слов'янського педуніверситету.

ДОДАТКИ

Раїса Руденко.

Цьому рушникові 100 років

Його вишивала бабуса Олекси Тихого на Донбасі. Потім його мати – Марія Кіндратівна – дала цей рушник Олексі, коли його арештували. Так він його зберігав протягом всіх років ув'язнення. А після смерті речі Олекси Тихого табірні власті повернули першій дружині – Тихій Ользі Олексіївні. Там було кілька фотографій, листи і цей рушник.

Рік на ньому вишитий російською мовою, бо Донбас віддавна заселяли змішані народи і він зрусифікувався в першу чергу. Правда, родина О.Тихого розмовляла українською мовою, а чому так вишили рушник – не знаю.

Може, він пригодиться для музею.

Столітній рушник на сотому взір

Нещодавно прибула з України Раїса Руденко передала до Українського Музею рушник, який 100 років тому вишивала бабуня Олекси Тихого. Взір для вишивання із цього рушника знайдете на обкладинці "Нашого життя". Рисувала його, як звичайно, Ольга Трачук. При тому виявилось, що це **Сотий** взір, який вона для нас виконала...

*Уляна Любович,
в імені Колегії і Редакції "Нашого Життя"*

"Наше життя", вересень 1988, Нью-Йорк, США)

Схема орнамента рушника Олекси Тихого на обкладинці журналу "Наше Життя"

ISSN 0740-0225

INTERNATIONAL STANDARD SERIAL NUMBERING

"Second Class Postage Paid at New York, N.Y.
and at additional offices"

(USPS 414 660)

Postmaster: send address changed to

OUR LIFE

108 Second Avenue

New York, N.Y. 10003

Виконано нитками Д.М.С. сині ч. 797 та червоні ч. 321. Рисувала Ольга Трачук. Історія рушника
зр. ст. 10.
Embroider with D.M.C. threads: blue #797 and red #321. Drawing by Olga Tratchuk. See p. 10 for history
of this rushnyk.

Вишитий орнамент рушника О.Тихого

Світлини

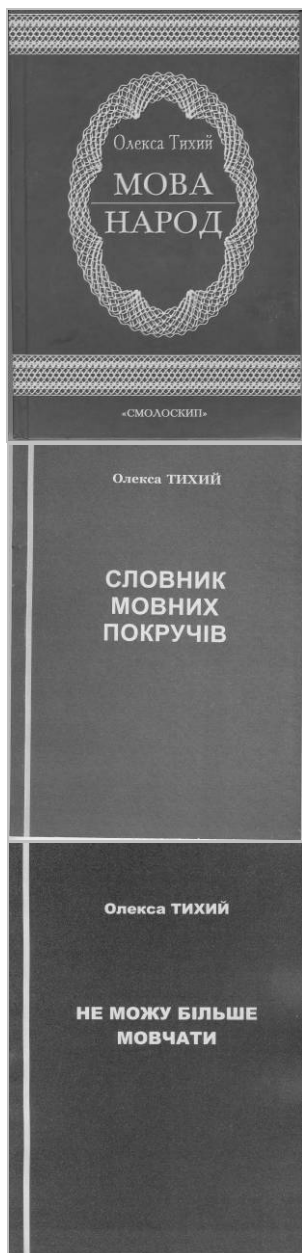

1989 р. Перепоховання
О.Тихого, В.Стуса, Ю.Литвинчука

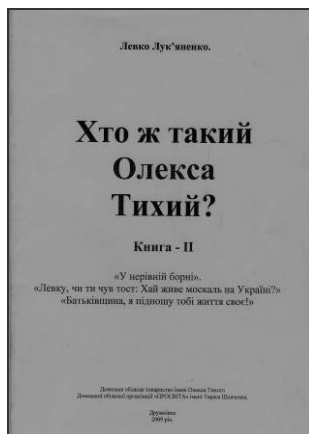
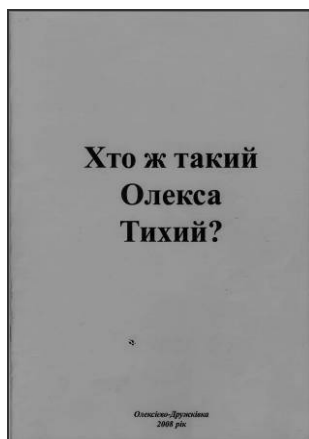

Пам'ятник О.Тихому. м.Дружківка

Книги, видані
Володимиром Тихим
та
Донецьким обласним
Товариством
ім. Олекси Тихого

ЗМІСТ

УЧИТЕЛЬ ОЛЕКСА ТИХИЙ	1
<i>І. Папп, В. Овсієнко. Олексій Іванович Тихий. Короткий життєпис</i>	4
<i>Олекса Тихий. Редакції газети «Радянська освіта»</i>	6
Листи Олекси Тихого Ользі Тихій	12
<i>Микола Руденко. З приводу перепоховання О.Тихого</i>	27
<i>Євген Сверстюк. Учитель Тихий</i>	29
<i>Раїса Мороз. Світлій пам'яті Олексія Тихого</i>	32
О.ТИХИЙ У ВІРШОВАНІЙ ПАМ'ЯТІ НАРОДУ	38
<i>Володимир Шовкошитний. Пам'яті Василя Стуса, Юрія Литвина, Олекси Тихого</i>	39
<i>Іван Гнатюк. Хресна дорога Василя Стуса, Юрія Литвина, Олекси Тихого</i>	40
<i>Олександр Гросов. На перехресті</i>	41
<i>Сергій Горбатенко. Риторичні запитання до загиблих патріотів</i>	42
<i>Атена Пашко. Трагічно, монотонно, заморожено</i>	42
<i>Зіновій Красівський. Перестрога</i>	43
<i>Юрій Доценко. Тихо довкіл Тихого Олекси</i>	43
<i>Майя Яривчик І навчилася осінь</i>	44
<i>Майя Яривчик. Пам'яті Олекси Тихого</i>	45
<i>Володимир Півень. До Олекси</i>	45
<i>Володимир Півень Три Хрести</i>	47
<i>сл. В. Півень, муз. А. Саруханян. Землякові</i>	48
<i>Володимир Півень. Вставай, Олексо</i>	49
<i>Володимир Півень. Олексі Тихому</i>	50
ПРО АВТОРІВ	51
ДОДАТКИ	56
<i>Раїса Руденко. Цьому рушникові 100 років</i>	56
Світлини	59

Педагогічне популярне видання

Учитель Олекса Тихий

Видання здійснено коштом упорядника

Упорядник:
Людмила Огнєва

Коректор:
Ірина Курбацька

Оригінал-макет та верстка:
Людмила Огнєва

Вишивка зразка орнаменту рушника:
Людмила Огнєва

Підписано до друку . Формат
Ум.друк.арк. . Друк лазерний. Зам. № .Наклад
100 прим.

Віддруковано у друкарні "Норд Комп'ютер" на
цифрових лазерних видавничих комплексах Rank Xerox
DocuTech 135 і DocuColor 2060.

Україна, м. Донецьк, 83003, вул. Разенкова, 6,
Тел.: (062) 389-73-82, 389-73-86

Кажуть, на своєму останньому побаченні з дружиною і сином Володимиром 1984 року знесилений і усміхнений Олекса Тихий згадував на прощання Нагірну Проповідь Христову.

Власне, з тієї високої Проповіді і виростили чисті серцем, кроткі, милостиві, не мстиві, але непоступливі в принципах, голодні і спраглі правди, тавровані за їхню любов і віру, трудівники і подвижники, які творили християнську Європу. Культура Європи поклала в основу будови Закон і право людини на землі, дарованій їй Богом. Закон, що гарантує Божий дар свободної волі, свободи вибору за велінням сумління і серця.

Той чоловік належав до породи людей, що гинуть в неволі, гинуть в муках, знівечені і скривджені, з тугою до світу іншого. Але не втрачають обличчя і гідності.

Євген Сверстюк